

KALBŲ LEKSINIŲ SEMANTINIŲ SISTEMŲ SAVITUMAS IR ADEKVATAUS VERTIMO PROBLEMA

1. I vertimą galima žiūrėti įvairiais aspektais: literatūriniu, istoriniu kultūriniu, psychologiniu. Pavyzdžiui, grožinės literatūros kūrinių vertimas paprastai traktuojamas kaip meninės kūrybos procesas. Tačiau pastaruoju metu, išsiplėtus vertimo objektui (greta grožinės literatūros vis daugiau verčiamą dalykinį ir mokslių tekštų), atsiradus mašininiam vertimui, vis daugiau dėmesio kreipiamasi į vertimo teorijos lingvistinį aspektą. Kūrinio idėja, stilus, meninis įtaigumas bus tuo adekvatą. Kūrinio idėja, stilus, meninis įtaigumas bus tuo adekvatą. Kūrinio idėja, stilus, meninis įtaigumas bus tuo adekvatą.

Vačiau perduoti vertime, kuo tiksliau bus išverstas originalo vačiau perduoti vertime, kuo tiksliau bus išverstas originalo turinys siauraja prasme — žodžių, gramatinijų formų bei sintaktinių struktūrų semantika. Vertėjui nereikia spresti tokiu klausimui, kaip kūrinio tema, siužetas, herojai, kompozicija ir pan., todėl, anot A. Fiodorovo, „pagrindinė ir vienintelė sfera, kurioje reiškiasi vertėjo kaip autoriaus sumanymo aiškintojo ir išreiškėjo kūryba, yra kalba [...]. Tuo pačiu ne tik vertimo praktikai, bet juo labiau jo teorijai būtinės tvirtas lingvistinis pamatas [...]“¹. Savaimė suprantama, kaip svarbu vertimo teorijai, o ypač specialiosioms (atskirų kalbų porų ar grupių) vertimo teorijoms gretinamasis kalbų tiek leksikos, tiek gramatikos tyrinėjimas.

2. Kalbotyroje žinomas dvi teorijos, kurių pagrindas yra kalbų turinio savitumas ir šio savitumo įtakos žmogaus mąstymui bei elgsenai vertinimas. Tai vadinamoji Sepyro-Vorfo hipotezė (pagal amerikiečių kalbininkų E. Sepyro (Sapir) ir B. L. Vorfo (Whorf) pavardes) ir L. Veizgerberio (Weisgerber) teorija (neohumboltizmas).

Sepyro-Vorfo hipotezės pagrindinis teiginys yra tas, kad „(visuomenės) priimtos žodžių vartojimo normos lemia kai kurias mąstymo bei elgesio formas“². Lygindamas Vakarų Europos kalbų ir vienos iš indėnų kalbų — chopių — veiksmažodžio laikų sistemą, B. L. Vorfas prieina prie išvados, kad šiodėnės kalbomis kalbantys skirtingai suvokia laiką, vadinas, semantinės skirtybės tarp V. Europos ir indėnų kalbų nulemia skirtingą šiomis kalbomis kalbančių tikrovės supratimą.

¹ А. В. Федоров. Основы общей теории перевода, М., 1968, p. 10.

² Б. Л. Уорф. Отношение норм поведения и мышления к языку, — «Новое в лингвистике», вып. I, М., 1960, p. 135.

Nuo Sepyro-Vorfo hipotezės mažai kuo skiriasi L. Veizgerberio teorija. Ji remiasi V. Humbolto kalbos filosofija ir ypač jo teiginiu apie aktyvią kalbos funkciją pažinimo procese ir apskritai tautos kultūros istorijoje: kalba yra veikla (energeia), o ne veiklos rezultatas (ergon). Pasak L. Veizgerberio, kalba užimanti tarpinę padėtį tarp žmogaus ir išorinio pasaulio ir sukurianti specifinių kalbos pasaulių (sprachliche Zwischenwelt) — vyksta verbalizacijos procesas. Taigi žmogus pažintantis ne realią tikrovę, o kalbos sukurtą iliuzinį pasaulį. Todėl skirtingai kalbančių žmonių pasaulio supratimas esą skirtinges, ir adekvatus vertimas iš vienos kalbos į kitą neįmanomas, plg.: „Bet koks vertimas man atrodo tik bandymas išspresti neišsprendžiamą uždavinį“¹; taip pat esą neįmanoma tobulai išmokti svetimą kalbą, nes praktiškai esą negalima išmokti kitaip suprasti tikrovę.

Tiek Sepyro-Vorfo hipotezė, tiek L. Veizgerberio teorija klaidingai aiškina santykį tarp kalbos, mąstymo ir tikrovės. Šios teorijos pagrindiniu aktyviu veiksniu pažinimo procese pripažista kalbą, nuo kurios priklauso mąstymas ir pagaliau žmonių elgesys. Nesigilinant į šių teorijų filosofines išvadas, reikia pripažinti, kad jų išeities taškas yra teisingas: atskiro kalbos savitai atspindi tikrovę. Tai visų pripažintas teiginys, plg. A. Martinė žodžius: „Kiekviena kalba turi savo ypatingą patyrimo organizaciją (sutvarkymą). Išmokti svetimą kalbą — nereiškia prikabinti naujas etiketes prie žinomų objektių. Išmokti kalbą — reiškia išmokti kitaip analizuoti tai, kas sudaro kalbinės komunikacijos turinį“². O. Achmanovos nuomone, svetimų kalbų mokymosi pažintinę reikšmę sudaro ne tik tai, kad mes galime susipažinti su konkretiais kūriniais ta kalba, bet ir tai, kad, išmokdami naują kalbą, mes atskleidžiame sau naujas, specifines pačios tikrovės savybes: „Galima sakyti, kad kalbos mokymasis yra pačios tikrovės papildomas studijavimas, kad tokiu būdu gausėja žinios apie pačią tikrovę“³. Tai vis ta pati mintis, kuri jau XIX a. pirmojoje pusėje buvo iškelta V. Humbolto⁴.

¹ Cit. pagal: On Translation, ed. by A. Renken, Cambridge, 1959, p. 275.

² А. Мартине. Основы общей лингвистики, — «Новое в лингвистике», вып. III, М., 1963, p. 375.

³ О. С. Ахманова. Очерки по общей и русской лексикологии, М., 1957, p. 52.

⁴ Зр. В. Гумбольдт. О различии строения человеческих языков [...], — kn.: В. А. Звегинцев. История языкознания XIX и XX в. [...], I, М., 1960, p. 81.

3. Trumpai sustosime ties kalbų leksinių semantinių sistemų savitumu ir su šiuo reiškiniu susijusiomis adekvataus vertimo galimybėmis.

Leksinė semantinė sistema čia suprantama kaip leksinių vienetų (žodžių ir idiomų) reikšmių ir jų tarpusavio santykijų visuma. Leksinė reikšmė, laikydamosi plačiai paplitusio A. Smirnickio apibrėžimo¹, suprantame kaip tam tikrą sąmonės vienetą — žmogaus aukštostios nervinės veiklos rezultatą, igytą tikrovės pažinimo procese. Leksinė reikšmė (toliau — reikšmė) nėra mažiausias semantinis vienetas; ji susideda iš semantinių diferencinių požymių. Semantiniai diferenciniai požymiai (toliau — SDP) yra atskirų tikrovės reiškinių ypatybių bei santykijų atspindys; pvz., žodžio *žiūréti* (*žiūréti į slenkančius debesis*) reikšmė turės SDP „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ (plg. su *matyti*), *pažiūréti* (*pažiūréjo vaiko rodoma kryptim*) — „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ + „ribota trukmė“, *peržiūréti* (*peržiūréjo visą lentyną knygų*) — „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ + „suvokimo objektų gausumas“ + „nuoseklumas“.

Taigi reikšmė yra SDP suma, tiksliau — tam tikra jų kombinacija, priklausanti nuo to, kokie tikrovės reiškinių požymiai atspindėti reikšmėje. Be to, reikšmė nėra tik mechanika SDP suma; reikšmėje SDP įvairiai santykiauja vienas su kitu, ir štieji jų tarpusavio ryšiai sudaro pačios reikšmės struktūrą (SDP sintaksę). Įvairose kalbose žodžių reikšmės, atspindėdamos iš esmės tuos pačius tikrovės reiškinius bei santykius, gali pabrėžti įvairias jų puses, kitaip žodžiais tariant, tas pats denotatas gauna skirtingus signifikatus (taip pat ir vienoje kalboje, plg. *žiopsoti* ir *žiūréti*: *žiopsoti* reikšmė turi du SDP, skirtianičius ją nuo *žiūréti* reikšmės — „neigiamas emocinis paties regimojo suvokimo proceso vertinimas“ + šnekamosios kalbos stilistinis požymis). Kadangi leksinės semantinės sistemos yra ne kas kita, kaip reikšmių ir jų tarpusavio santykijų visuma, o reikšmės, atspindėdamos tuos pačius tikrovės reiškinius, įvairose kalbose gali skirtis atskirais SDP, tai leksinių semantinių sistemų savitumas tampa akivaizdus. Šio savitumo priežastis — tarpiškas (per sąmonę) tikrovės atspindys kalboje. Iš SDP kiekvienoje kalboje savitai konstruojamos reikšmės (ne tik leksinės, bet ir apskritai lingvistinės reikšmės), tai ir nulemia savitą, specifinį tikrovės atspindėjimą atskirų kalbų leksinėse semantinėse sistemoje ir apskritai kalbų turinio specifi-

ką. Taigi istoriškai kalbų savitumas priklauso nuo mąstymo ypatybių (daugiausia turinio, o ne formos), kurios savo ruožtu yra nulemtos tikrovės specifikos. Tačiau Sepyro-Vorfo hipotezės bei L. Veizgerberio teorijos pagrindinis teiginys, jog kalba lemianti mąstymą, tikrovės pažinimą bei elgesį, vargu ar gali būti patvirtintas ir sinchroniškai: juk kalbos negalima sutapatinoti su mąstymu ir kita žmogaus psichine veikla, o be to, egzistuoja savo atskira mokslo „kalba“ ir net atskirų mokslo sričių specialios „kalbos“ (mes sakome *Saulė pakilo, nusileido*, bet tai netrukdo mums suprasti, kaip iš tikrujų yra su saulės pakilimu ar nusileidimu).

Kalbų leksinių semantinių sistemų savitumas atsiliepia vertimo adekvatumui ir tam tikru laipsniu riboja leksinio semantinio lygio vertimo galimybes. Šį teiginį pailiustruosime dabartinių lietuvių ir rusų kalbų duomenimis.

4. Vertimas paprastai suprantamas kaip procesas, susidedantis iš dviejų etapų: 1) žodžio (gramatinės formos, sintaksinės konstrukcijos) reikšmės išsiaiškinimas — analizė ir 2) parinkimas vertimo kalboje tokio žodžio (gramatinės formos, sintaksinės konstrukcijos), kuris turėtų originalo kalbinio vieneto reikšmę — sintezė. Pastaruoju metu vertimo procese (ypač mašininio vertimo) skiriamą tarpinės kalbos sąvoką (язык-предник), tačiau ji ne visų vienodai suprantama. I. Melčiuko nuomone, tai visoms kalboms tinkanti abstrakti elementarių prasmės vienetų (resp. SDP) ir universalų sintaksinių ryšių visuma. Remiantis tarpine kalba, galima tiksliau apibrėžti ir adekvataus vertimo sąvoką: tai tokis vertimas, kai originalo kalbos vienetų reikšmės atitinka tą pačią požymių visumą bei konfigūraciją tarpinėje kalboje, kaip ir ekvivalenčios vertimo kalbos vienetų reikšmės. Taigi vertimo procese galėtume skirti du vertimus: 1) iš originalo kalbos į tarpinę kalbą ir 2) iš tarpinės kalbos į vertimo kalbą. Pirmasis „vertimas“, ypač leksinio semantinio lygio vertimas, turėtų būti suprantamas kaip komponentinė analizė, t. y. reikšmės išskaidymas į SDP. Praktiskai vertimo procesas, matyt, dažnai esti intuityvus, ir vertėjas tokios analizės sąmoningai neatlieka. Tačiau lingvistinis vertimo tyrinėjimas be komponentinės analizės vargu ar gali apsieiti.

Kalbų leksinių semantinių sistemų ypatybes galima suskirstyti į keletą grupių: 1) ypatybės, tiesiog priklausančios nuo kalbančiųjų materialinio gyvenimo sąlygų: atskirų gamtinėjų reiškinių nuomenklatūros nesutapimas (pvz., sniego pavadinimų gausumas šiaurės tautų kalbose arba smėlio atspalvių nusaky-

¹ А. И. Смирницкий. Значение слова, — «Вопросы языкоznания», 1955, 2, p. 89.

mas dykumų tautų kalbose), specifinių tautos realijų pavadinimai (egzotizmai); 2) ypatybės, susijusios su nevienodu tautų kultūros lygiu¹; 3) ypatybės, priklausančios tik nuo skirtingo tų pačių tikrovės reiškinį bei santykį šuvokimo. Kiekviena šių ypatybių grupių vaidina nievienodą vaidmenį vertimo teorioje ir kelia skirtingas problemas vertimo praktikoje. Cia apsiribosime trečiosios grupės ypatybėmis, kurios aiškiausiai iliustruoja lingvistinį reliatyvumą. Pereikime prie pavyzdžių.

1) Lietuvių kalbos veiksmažodžiai *débteléti*, *dilbteléti*, *dirsteleli*, *dvilkteléti*, *žiursteléti*, *žvilgteléti* turi tokius savo reikšmių SDP: „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ + „neintensyvumas“ + „momentiškumas“. Rusų kalboje šios reikšmės visai neturi adekvačių atitikmenų; arčiausiai stovi žodžių *взглянуть*, *гляднуть* reikšmės, bet jos neturi neintensyvumo SDP, o *гляднуть* dar turi stilistinį SDP (šnekamosios kalbos atspalvis); *взглянуть* reikšmė artimesnė veiksmažodžio *pažvelgti* reikšmei. *Débteléti* ir *dilbteléti* reikšmės dar turi neigiamo emocinio objekto vertinimo požymį. Plg. keleto pavyzdžių su šiais veiksmažodžiais vertimus į rusų kalbą:

*Ji débteléjo į Vytaą, nutilo
ir [...] pasivedėjo Astą į patę
sodo kraštą Biel 269².*

*— Josim? — paklausė,
žvilgtelėjusi į jį, Palmutę
Vien 309.*

*Ijas [statistines lenteles]
niekas net nežvilgterėjo! Biel
316.*

Daug lietuvių kalbos regėjimo veiksmažodžių reikšmių turi momentiškumo SDP, o rusų kalboje — tik veiksmažodžių *взглянуть* ir *гляднуть* reikšmės. Matyt, tai iš dalies paaškina žymiai dažnesni žodžio *гляднуть* vartojimą A. Bieliausko romano „Rozės žydi raudonai“ vertime; ten jų randame 30 kartų, jo dažnumas — 1 kartas tarp 3 536 žodžių, o E. Steinfeld žodyne³ — *гляднуть* dažnumas — 1 kartas tarp 21 053 žodžių.

¹ Pvz., iki revoliucijos, matyt, nebūtų pavykę išversti E. Kanto ar Hegelio veikalų į čiučių ar kitą kurią Rusijos pavergtą tautelių kalbą; žr. O. C. Ахманова. Очерки по общей и русской лексикологии, М., 1957, p. 51.

² Sutrumpinimų sąrašą žr. p. 29—30.

³ Э. А. Штейнфельдт. Частотный словарь современного русского литературного языка, Таллин, 1963.

Lietuvių kalboje, atrodo, apskritai dažniau, negu rusų kalboje, reiškiamas mažo intensyvumo momentinis veiksmas; todėl dažnai rusų kalboje nėra adekvačių veiksmažodžių ekvivalentų su šiais SDP, pvz., kaip išversti žodį *baubteléti* tokiam sakinaje: *Pagaliau émé ir baubteléjo: — Laukinis žmogus, — girdi, — laikraščių neskaito* Gr 314. Nėra reikiamo vedinio nei iš *речеть*, nei iš *мывчатъ*, o *рявкнуть* neturi mažo intensyvumo SDP, netgi priešingai — žymi momentinį didelio intensyvumo veiksmą.

2) Neturi adekvačių rusiškų atitikmenų veiksmažodžiai *isispokso*, *isispitréti*, *isistebelyti*, *isivépsoti*, *isižiopsoti*, *isidébsoti*, turintys SDP „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ + „neintensyvumo perėjimas į intensyvumą“ + „šnekamoji kalba“ + „neigiamas emocinis paties regimojo suvokimo proceso vertinimas“; arčiausia pagal SDP sudėtį stovinčios žodžių *вглядеться*, *приглядеться* reikšmės neturi paskutiniojo SDP, *всмотреться* neturi dviejų paskutinių SDP, o *вылупиться*, *уставиться*, kuriais dažnai verčiami minėti lietuviški veiksmažodžiai, turi tiesiog didelio intensyvumo SDP ir stipresnius neigiamo emocinio vertinimo bei stilistinį požymius, plg. vertimus:

*[...] Bet ko tu taip į
mane *isispoksojai?* Biel 151.*

*— Ko *isispitréjai?* — neiš-
tvérē *jis* Biel 238.*

*[...] Ну, что ты вылу-
пился на меня? 151.*

— Чего уставился? 256.

3) Rusų kalboje nėra adekvataus atitikmens žodžiui *sužiurti*, turinčiam SDP „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ + „veiksmo pradžia“, plg.:

*Cia jis virpédamas išoko į
kanceliariją, kur vėl visi į jį
sužiuro Cv 120.*

*Girčienė pastūmė taurelę
ir tylédama sužiuro į langą
Biel 341.*

*Тут он, весь дрожа, вбе-
жал в канцелярию, где все
снова уставились на него
396.*

*Гирчене отодвинула рюм-
ку и загляделась в окно 364.*

Analogiskai ir rusų kalboje yra daug reikšmių, neturinčių adekvačių atitikmenų lietuvių kalboje.

4) Veiksmažodžiai *заглянуть*, *заглядывать*, *засматривать*,

turintys SDP „žiūrėjimo kryptis—j ko nors vidų“, kurio lietuvių kalbos regėjimo veiksmažodžiai iš viso neturi:

Доктор — в который раз! — заглядывал на каждую койку [...] Пан 89.

Он подпрыгивал около нее и заглядывал в лохань [...] Пан 62.

5) Veiksmažodžiai подглядывать, подсматривать, подслушивать su SDP „slapta“:

Делегат Чугай [...] сидел распустив карты, так, чтобы нельзя было в них подглядывать [...] Толст 2 151.

А тут *nana*-мама ходят вокруг, за дверями подслушивают [...] Купр 458.

6) Veiksmažodžiai оглянуться, оглядываться su SDP „žiūrėjimo kryptis — atgal“:

На нее оглядывались, усмехались Толст 1 53.

Уходя, она оглянулась на Ваську Пан 203.

Оглянуться, оглядываться paprastai verčiami į lietuvių kalbą *atsigrėžti*, *grįžti*, *grėžti*, *gręžiotis* ir kt., kurių reikšmės nėra adekvačios rusų kalbos veiksmažodžių reikšmėms, nors ir vienų, ir kitų denotatas tas pats: lietuviškų veiksmažodžių reikšmių pagrindinis SDP yra ne „regimasis suvokimas“ (kaip rusų), o „aktyvus veiksmas — liemens, galvos pasukimas“, regimasis suvokimas čia yra kaip to veiksmo padarinys. Todėl veiksmažodžiai *atsigrėžti*, *grėžti* ir kt. artimesni rusiškiems *обернуться* (*обворачиваться*), *повернуться* (*поворачиваться*)...

Cia pateikėme tik keletą pavyzdžių iš regimojo suvokimo leksinės semantinės grupės. Savaime aišku, labai dažnai adekvačių reikšmių neturi ir kitos leksinės semantinės sistemos sričių. Visų pirma, dažnai stinga adekvačių reikšmių pagal stilistinį požymį (priklausymą tam tikram funkciniam kalbos sti-

Daktaras — kelintą jau kartą — žvilgčiojo į kiekvieną gultą [...] 91.

Jis pasišokėdavo prie jos ir pažvelgdavo į geldą [...] 64.

5) Veiksmažodžiai подглядывать, подсматривать, подслушивать su SDP „slapta“:

[...] Sėdėjo išskleidęs kortas taip, kad nebūtų galima į jas žvalgytis [...] 3 156.

O čia tėtis ir mama aplink vaikščioja, už durų klausosi [...] 231.

I ja žmonės gręžiojos, šaipėsi 1 57.

Išeidama ji žvilgterėjo į Vaską 205.

lius). M. Laurinavičienė nurodo: „Nesunku pastebėti rusų kalbos leksikos didesnį stilistinį įvairavimą ir tam tikrą knyginių stilių raidos neatitikimą rusų ir lietuvių kalbose“¹, todėl dažnai sunku lietuvių kalboje rasti rusišką knygino stiliaus žodžių ekvivalentą, pvz., *истина*, *сооружать*, *значимость*, *возбужденность*...

Adekvacių ekvivalentų dažnai neturi tos reikšmės, kurių turi emocinio vertinimo SDP (paprastai neigiamo), taip pat intensyvumo, kokybės laipsnio SDP (tokios reikšmės dažniausiai turi ir stilistinį šnekamosios ar net vulgarios kalbos požymį), pvz.:

Рожа, я тебе скажу, Берочка, преестественная. Корствлявая, рыжая, длинная, худущая, ротастая Купр 460.

Snukis, aš tau pasakysiu, Veročka, ko biauriausias. Kaulėta, rudaplaukė, ilga, lieša, plačiaburnė 233.

Priesagos -уц-, -аст- šių žodžių reikšmėms suteikia netik didelio kokybės laipsnio, bet ir tam tikro neigiamo emocinio vertinimo SDP, kurių atitinkamų lietuviškų žodžių reikšmės neturi.

Lietuvių kalboje dažniausiai nėra adekvačių atitinkmenų rusų kalbos veiksmažodžių reikšmėms, turinčioms pagalbinio, ralydimojo veiksmo požymį (*сопроводительная*, *комитативная*, *совершаемость* A. Isačenkos terminologija), plg.:

Белочка подымала кверху деликатную мордочку, моргала влажными черными глазами и в тон буфетчице начинала тихонько подывать: -А-у-у-у [...] Купр 170.

Даже мадам Иванова, забыв обязанности капитана на вахте, качала головой в такт огненной пляске и слегка прищелкивала пальцами Купр 183.

Rusų kalbos sinonimai *высокомерный*, *надменный* ne visiškai tapatingi lietuviškiems ekvivalentams *išdidus*, *išpuikęs*, *pa-*

¹ М. Л аурина вичене. К вопросу сопоставления лексики русского и литовского языка, — „KPI darbai“, t. 8, Kaunas, 1958, p. 216.

Beločka pakeldavo į viršų švelnų snukutį, mirksėdavo drėgnomis juodomis akiomis ir į toną bufetininkui pradėdavo tyliai staugti [...] 178.

Net madam Ivanova, užmiršusi kapitono pareigas sargyboje, lingavo galvą į ūtaus šokio taką ir iš lengvo spragsėjo pirštais 186.

sipūtės. Pastarieji neturi tokio ryškaus SDP „subjektą supančią žmonių niekinimas“, o turi ryškesnį — „perdėtas subjekto puikavimasis, didžiavimasis savimi“.

Analogiškų atvejų gali būti ir verčiant iš lietuvių kalbos į rusų, pvz.:

*Dabar prūde plūduriuoja
dylikai ar penkiolika žąsų*
Sim 223.

Žodžio *plūduriuoti* reikšmės pagrindinis SDP — „laikytis viršum vandens, neskesti“, o *плавать* „nekryptingi judestai vandens paviršiuje“.

*Kraštas merdi. O merdi,
sakoma, dėl to, kad niekas nebežino,
kam jis priklauso ar
kam žada priklausyti* Sim 49.

Merdēti ir *умирать* ne tas pats, o *быть в агонии* nuo *merdēti* skiriasi stilistiskai.

5. Adekvačios reikšmės nebuvimas vertimo kalboje ne visada daro negalimą adekvatų vertimą. SDP, kurių neturi vertimo kalbos ekvivalentas, gali būti perduoti kitų vertimo kalbos žodžių reikšmėmis, pvz.:

*Atilija skersomis débteléjo
i motiną [...] Biel 59.*

SDP „neigiamas emociinis suvokimo objekto vertinimas“, kuri turi žodžio *débteléti* reikšmę, vertimo kalboje perduodamas junginio *косой взгляд* reikšme; junginys *метнуть взгляд* turi SDP „regimasis suvokimas“ + „aktyvumas“ + „momentiškumas“.

Arba:

— *Negražu slapčiom sek-
ti motiną* Biel 224.

Подглядывать reikšmė turi SDP „slapčiom“.

Adekvačios reikšmės nebuvimą vertimo kalboje iš dalies kompensuoja semantinis kontekstas. Cia turime galvoje tokius atvejus, kai iš konteksto yra aiškus denotatas, pvz.: *išbristi iš vandens — выйти из воды*. Nors *išbristi* ir *выйти* reikšmės nesutampa, bet iš konteksto (*iš vandens — из воды*) abiejų kalbų

*Сейчас в пруде плавают
то ли двенадцать, то ли пятнадцать гусей* 219.

Клайнедский край умирает. А умирает он потому, что никто не может уразуметь, кому он принадлежит и кому достанется 49.

*Атилия метнула косой
взгляд на мать [...] 62.*

žmonėms vienodai aišku, kas turima galvoje. Žodžio *išbristi* SDP „skystas ar klampus kūnas“ pasikartoja žodžiuose *vanduo — вода*. Taigi koks nors SDP originalo kalboje gali būti išreikštas kelių žodžių reikšmėmis, o vertimo kalboje — tik vieno žodžio reikšme. Aišku, tokiais atvejais šis SDP originalo kalboje bus daug ryškesnis ir svarbesnis, ir tokią atvejų, matyt, nederėtų laikyti adekvačiu vertimu. Pvz.:

— *Jūs dažniau ateikite
konsultuotis,— taré jis, vis
taip pat abejingai šypsodama-
sis ir vienu akies mirksniu
nužvelgdamas ją nuo galvos
iki kojų* Biel 79.

Veiksmažodžio *nužvelgti* reikšmė turi SDP „regėjimo objektas — tam tikra erdvės dalis ar kūnas, užimantis tam tikrą erdvės dalį“; šio SDP neturi *оглядываться*, o junginio *с ног до головы* reikšmė tik iš dalies kompensuoja trūkstamą veiksmažodžio reikšmės SDP. Tas pat ankstesniame pavyzdyje: *заглядывал в лохань — паžvelgdavo i geldą*.

6. Plečiantis tarptautiniams ryšiams, labiau kontaktuojant kalboms, atskirų kalbų leksinės semantinės sistemos pamažu lyginasi, artėja viena prie kitos¹. Tačiau ši artėjimą lemia daugiausia nauja leksika. O tam tikra dalis tradicinės senosios, ypač buitinės šnekamosios leksikos taip ir lieka be adekvačių ekvivalentų kitose kalbose. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad leksinių semantinių sistemų savitumas dažnai riboja ekvivalentų vertimą. Be to, adekvataus vertimo galimybes dar labiau mažina tokie dalykai, kaip nevienodos leksinės junglumas, gramatinį reikšmių savitumas ir kt., apie kuriuos čia nebuvo kalbama.

Sutrumpinimai

- Biel — A. Bieliauskas. Rožės žydi raudonai, V., 1960; A. Беляускас. Цветут розы алые, В., 1960, пер. Ф. Дектора.
Cv — P. Cvirkā. Raštai, t. 4, V., 1959; П. Цвирка. Собрание сочинений, т. 2, М., 1968, пер. Е. Мальцаса и З. Шишовой.
Gr — A. Gricius. Vyrai, nesijuokit! V., 1969.

¹ Šiuo klausimu žr.: S. Ohman. Wortinhalt und Weltbild, Stockholm, 1951, p. 50; Л. В. Щерба. Опыт общей теории лексикографии, — kn.: Л. В. Щерба. Избранные работы по языкоznанию и фонетике, Л., 1958, p. 85; И. И. Ревзин, В. Ю. Розенцвейг. Основы общего и машинного перевода, М., 1964, p. 132.

Sim — I. Simonaitytė. Nebaigtta knyga, V., 1965; Е. Симонайти-
т е. Неоконченная книга, B., 1968.

Vien — A. Vieniuolis. Puodžiūnkiemis, V., 1966; А. Венуолис.
Усадьба Пуоджюнасов, M., 1968, пер. О. Йоделене и Л. Сла-
виной.

Пан — B. Панова. Спутники, M., 1957; V. Panova. Bendrakeleiviai,
V., 1947, vertė B. Gavėnas.

Купр — А. И. Куприн. Собрание сочинений, т. 4, M., 1958; A. Kupri-
ninas. Granatų arygankė, V., 1969, vertė K. Umbrasas.

Толст — А. Толстой. Хождение по мукам, M., 1961; A. Tolstojuš.
Kančių kelias, V., 1961, vertė V. Petrauskas.